

UDK 811.634.4(497.16)(075.3)

Pregledni rad

Ljudmila VASILJEVA (Lavov)

Sveučilište Ivana Franka u Lavovu

milav2000@yahoo.com

O UDŽBENIKU „CRNOGORSKI JEZIK“ ZA PRVI, DRUGI, TREĆI I ČETVRTI RAZRED GIMNAZIJE

„Crnogorski jezik za prvi, drugi, treći i četvrti razred gimnazije“ (Adnan Čirgić i Jelena Šušanj – prvi, drugi i treći razred gimnazije; Adnan Čirgić i Andrijana Deletić-Milačić – četvrti razred gimnazije), Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2019.

U ovome prilogu analizirani su udžbenici crnogorskoga jezika za sva četiri razreda gimnazije, čiji su autori Adnan Čirgić i Jelena Šušanj za prvi, drugi i treći razred te Adnan Čirgić i Andrijana Deletić-Milačić za četvrti razred. Detaljna analiza četiri udžbenika „Crnogorski jezik“ omogućava zaključak da sadržaj svih djelova efikasno i uspješno usmjerava na formiranje predmetne kompetencije gimnazijalaca, naročito umijeća organizacije uzajamne povezanosti njihovih znanja, njihovog uređivanja, rješavanja problema i donošenja odluka, rješavanja nesuglasica i konflikata, samostalnog učenja, traženja informacija i njihovih samostalnih nalaženja, organizovanje uzajamne povezanosti između događaja u prošlosti i sadašnjosti, kritičkog odnosa prema nekim aspektima razvoja društva, kulture, aktivnog učestvovanja u raspravi, procjeni društvenih navika te stila života. Ovim udžbenicima i drugim sličnim nastavnim sredstvima crnogorski jezik je dobio nove mogućnosti za održavanje, a vjerovatno i za formiranje (kod nekih mladih govornika) ošućaja nacionalne svijesti mladog Crnogorca i Crnogorke, pa se oni mogu smatrati veoma značajnim za postizanje komunikacijskog liderstva u zemlji.

Ključne riječi: crnogorski jezik, udžbenici, Adnan Čirgić, Jelena Šušanj, Andrijana Deletić-Milačić

Savremena sociokulturna situacija u svijetu postavlja nove visoke zahtjeve za nivo obrazovanja ljudi. Međusobni uticaji jezika i kulture usavršavaju se, sintetizuju jedan drugoga, pridonose očuvanju mentaliteta svakog

naroda, tako da je pojavljivanje svake nove knjige, posebno udžbenika, uvijek veliki događaj ne samo za autore, nego i za učenike, učitelje, studente, profesore. Veoma važan događaj za cijelu crnogorsku kulturnu i naučnu javnost je objavljivanje udžbenika grupe autora „Crnogorski jezik za prvi, drugi, treći i četvrti razred gimnazije“.

1) Specifičnost jezičke situacije u Crnoj Gori i neophodnost proširenja sfera upotrebe crnogorskog jezika.

Ovom prilikom vrijedi obratiti pažnju na specifičnu jezičku situaciju u Crnoj Gori. Jezičkom situacijom generalno nazivamo cjelokupnost svih jezika, teritorijalnih i socijalnih dijalekata, funkcionalnih stilova i dr. koji se koriste u zemlji radi podržavanja komunikacije na svim društvenim nivoima. Ako su na području jedne zemlje rasprostranjena dva ili više jezika, a upravo takva zemlja je, prema zadnjem popisu stanovništva, Crna Gora¹, za proučavanje jezičke situacije važno je odrediti stepen rasprostranjenosti svakog jezika, kao i njegove ocjenjivačke karakteristike. Radi se o dvama glavnim pokazateljima demografskog kapaciteta (ili moći) jezika. Prvi se pokazatelj utvrđuje brojem govornika određenog jezika s obzirom na ukupan broj stanovnika na istraživanom području. Drugi pokazatelj komunikacijskog kapaciteta jezika određuje se prema broju govornika u komunikacijskim sferama koje osigurava svaki od jezika koji se koriste na tom području. Kada su u jednoj zemlji u upotrebi dva ili više jezika, posebno je važno da se određeni jezik sačuva, da ima svoju komunikacijsku moć.

Osim toga, valja obratiti pažnju i na to da nacionalni jezik u potpunosti vrši svoju državotvornu funkciju samo u slučaju kada je on sredstvo komunikacije širokih slojeva stanovništva. U vezi s tim veoma je važno prevladati nepotpuno društveno funkcionisanje jezika, sinhronizovati procese društvenog, jezičkog i kulturnog razvoja društva. Poznato je da nacije koje se formiraju u granicama tuđih država s vremenom gube više slojeve svog društva i postaju nepotpune. Npr. Crna Gora je dugo vrijeme, čak i u nedavnoj prošlosti, bila u sastavu raznih država. Navedene činjenice su uslovile da danas jezičku situaciju u zemlji karakteriše određeni odnos među dvama jezicima – crnogorskom i srpskom. Asimilacija znatnog dijela stanovništva Crne Gore uzrokovala je u određenom smislu potiskivanje nacionalne svijesti Crnogoraca.

Trajno službeno nepriznavanje jezika crnogorske nacije, jak uticaj srpsko-crnogorskog vjerskog zajedništva i prenošenje tog zajedništva na etničko pod-

¹ „Prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva 2011. godine, u Crnoj Gori 42,88 odsto govori srpski jezik, 36,97 odsto crnogorski, bosanski 5,33, albanski 5,27, a hrvatski 0,5 odsto“:

file:///Srpski%20jezik%20u%20Crnoj%20gori%20je%20jezik%20većine,%20dokaz%20za%20to%20je%20i%20popis%20stanovništva%20_%20INTERMA

ručje, otvorenost komunikacijskog prostora Crne Gore srpskim uticajima² – sve je to dugo vrijeme uzrokovalo određenu napetost u crnogorskom društvu, što je pridonijelo deformisanju jezičke situacije u Crnoj Gori, koja se ogleda prije svega u tome da korelacija crnogorskojezičkog i srpskojezičkog dijela stanovništva ne odgovara korelaciji Crnogoraca i Srba na njezinom području³.

Što se tiče dominantne nacije – Crnogoraca je oko 279 hiljada, što čini oko 45% stanovništva zemlje; gotovo 230 hiljada smatra crnogorski jezik maternjim; 50 hiljada Crnogoraca od tog broja, što iznosi 18%, maternjim jezikom smatra srpski. Iako je, po našem mišljenju, proces denacionalizacije Crnogoraca nešto usporen, situacija s upotrebom crnogorskog jezika i dalje zahtijeva posebnu pažnju države i svih drugih struktura. Prethodni popis stanovništva zabilježio je manji broj Crnogoraca – 267 hiljada, a podaci vezani za upotrebu jezika bili su sljedeći: 136 hiljada govornika crnogorskog jezika, što iznosi 22% (tada jezik još nije imao službeni status)⁴.

U Crnoj Gori sada je nastala prilično uravnotežena dvojezična situacija – brojčani pokazatelji rasprostranjenosti crnogorskog i srpskog jezika svjedoče o gotovo jednako snažnoj demografskoj moći dvaju jezika, iako se oni na različit način pojavljuju u raznim sferama. To određuje oštrinu jezičkog konflikta. Kada je 2007. g. Skupština Crne Gore usvojila Ustav i u članu 13. „O jeziku i pismu“ crnogorski jezik je utvrđen kao službeni⁵, tome su se usprotivile srpski orijentisane grupe stanovništva, iako, kao što vidimo, upotrebu jezika u Crnoj Gori garantuje njezin Ustav.

Tako je i jezička politika, koja je neodvojiv dio opšte dominantne politike u društvu, bila podvrgnuta društvenopolitičkim prilikama koje su se smjenjivale na područjima Crne Gore.

² O tome živo svjedoče podaci: komunikacijski prostor Crne Gore je imao 65,56% srpske periodike i samo 29,44% – vlastitu štampu. Radi poređenja: o recepciji srpske štampe u drugim zemljama SFRJ: u Hrvatskoj – 3,03%, u Bosni i Hercegovini – 1,76%, u Sloveniji, i u Makedoniji – 0,02%. Šipka, Milan, Srpskohrvatsko govorno područje kao komunikacijski prostor, u: *Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa*, br. 26/27, JANU, Sarajevo, 1989, str. 281–295.

³ Službeni rezultati popisa: Crnogoraca 44,98 posto, Srba 28,73 posto. Srpskim jezikom govori 42,88 posto građana, a crnogorskim 36,97: <http://www.vijesti.me/tv/zvanicni-rezultati-popisa-crnogoraca-4498-odsto-srba-2873-odsto-28461>

⁴ https://hr.wikipedia.org/wiki/Nacionalno_izja%C5%A1njavaње_na_popisima_u_Crnoj_Gori. Bilo bi zanimljivo uporediti podatke o broju govornika s rezultatima iz 1948. g., kada je u Crnoj Gori procenat Crnogoraca bio 90,5 posto od ukupnog stanovništva, ali na te podatke u ovom popisu nijesmo naišli; činjenica je da o crnogorskom jeziku tada još nije bilo govora.

⁵ „Službeni jezik u Crnoj Gori je crnogorski jezik. Ćirilčno i latinično pismo su ravnopravni. U službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik“, Ustav Crne Gore: <http://www.skupstina.me/images/dokumenti/ustav-crne-gore.pdf> S.4

S obnovom statusa državnosti i službenog statusa crnogorskog jezika u zemlji su nastali uslovi za jezičko planiranje i standardizaciju crnogorskog jezika, što je pridonijelo poboljšanju efikasnosti javne komunikacije. Simbolična funkcija jezika koja je u prijašnje vrijeme bila za Crnogorce od najvećeg značaja, trebala bi konačno omogućiti mjesto komunikacijskoj funkciji.

Već od proglašenja nezavisnosti, bez sumnje, može se pratiti određen uspjeh u potvrđivanju crnogorskog jezika kao službenog. Proširila su se područja njegove upotrebe u administraciji, obrazovanju, nauci, pojavilo se više novina i knjiga na crnogorskom jeziku, u školama i na univerzitetima uveden je predmet Crnogorski jezik⁶. Ali se ipak stalno primjećuje da svaki korak koji je usmjeren na proširivanje funkcija crnogorskog jezika nailazi na određen otpor srpski orijentisanog dijela crnogorskog društva. Kontradikcije nijesu prestajale od 1995. g., od trenutka kada je V. P. Nikčević prvi put službeno objavio postojanje ovog jezika. To je jedna od glavnih prepreka u izgradnji države, nezavisne o nekadašnjoj metropoli.

Druga prepreka proizilazi iz nemogućnosti da se nađe kompromis u vezi s normiranjem jezika od strane crnogorske intelektualne elite. U štampi nalazimo brojne optužbe protiv oponenta u vezi s normiranjem jezika, njegovom kodifikacijom, pristupima standardizaciji i sl. Napetost u odnosima postoji čak između onih lingvista koji podržavaju postojanje crnogorskog jezika. Nezadovoljstvo je izazvalo i otvaranje Fakulteta za crnogorski jezik i književnost, što nije u potpunosti logično.

Tim povodom je jedan od novinara osnovano skrenuo pažnju na situaciju s jezikom u zemlji: „Crnogorski jezik je službeni jezik u Crnoj Gori koja je vjerovatno jedina zemlja u svijetu gdje je osnivanje fakulteta koji se bavi izučavanjem službenog jezika postalo problem“⁷. Evo još jednog komentara čitatelja u vezi s prethodno navedenim člankom „Kome (ne) treba fakultet za crnogorski jezik“: „Nije problem u Crnoj Gori crnogorski jezik, nego je problem srpski jezik i njegovo uplitanje tamo gdje mu nije mjesto. Velikosrbi su imali ružnu osobinu da su svoj ćirilčni srpski jezik u bivšoj Jugoslaviji pokušali da nature svima od „Vardara pa do Triglava“, iako to nije bilo u skladu sa stvarnošću. Realnost je bila drugačija. Treba dozvoliti svakom narodu da svoj jezik nazove onako kako njemu odgovara. Bez uplitanja polupismenih „pametnjakovića“ iz Beograda koji su obično porijeklo vodili iz Crne Gore ili Bosne. Da se znalo na vrijeme na to odgovoriti ne bi imali ovakvu shizofrenu

⁶ Treba spomenuti da je nastavnica Kaća Brković još 2000. g. uvela u nastavu predmet „crnogorski jezik“: Н. Мрдак: Каћа Брковић увела „црногорски језик“, ДАН, 5. септ. 2000, стр. 11.

⁷ <http://www.slobodnaevropa.org/a/produbljanje-razmirica-oko-crnogorskog-jezika/26560624.html>

situaciju u Crnoj Gori kada njegov većinski narod Crnogorci ne mogu nazvati svoj jezik prema sebi i svom govoru. Ali, sve se vraća. Uskoro će i Srbija imati sličnih problema koje sada ima Crna Gora⁸.

Tako da je prognoziranje dinamike razvoja jezičke situacije u Crnoj Gori u znatnoj mjeri vezano za prognoziranje promjene sfera upotrebe jezika koji tamo funkcionišu (u Crnoj Gori radi se upravo o upotrebi crnogorskog i srpskog jezika), proširenje ili sužavanje ovih sfera u korist jednog od jezika. Sociolingvističko istraživanje jezičkih situacija u različitim zemljama svijeta svjedoči da, kada jedna zemlja proglasi svoju nezavisnost, to postaje temelj koji uslovljava formiranje novih jezičkih potreba⁹ njezinih govornika, a koje određuju granice društvenih funkcija jezika¹⁰.

Nezavisan status Crne Gore je, bez sumnje, uticao na transformisanje prethodnih običaja u vezi s upotrebom jezika govornika srpskog i crnogorskog jezika u toj zemlji, kao i na izbor određenog dijela govornika u korist crnogorskog jezika u različitim sferama. Kako piše N. B. Mečkovska, „komunikativna činjenica je toliko važna u sudbinama jezika da ona ponekad utiče na demografsku dinamiku: mlade generacije etnosa koji je demografski dominirao u određenom polietničkom društvu mogle su postupno prelaziti na jezik brojčano manjeg etnosa, ali s više komunikativnih funkcija i sfera upotrebe, što je s vremenom promijenilo suodnos po broju skupina stanovnika koji koriste različite jezike u korist komunikacijskog lidera.“¹¹ Vrijedi naglasiti da naučnica pritom ističe upravo ulogu mlade generacije govornika.

Zato bismo trebali postaviti pitanje, što može pridonijeti većoj upotrebi crnogorskog jezika u Crnoj Gori, posebno kod mlade generacije?! Odgovor je – kvalitetan udžbenik crnogorskog jezika koji bi usmjerio govornike u korist upotrebe crnogorskog jezika. Upravo je takva knjiga nedostajala prvih godina poslije proglašenja nezavisnosti Crne Gore.

⁸ <http://www.slobodnaevropa.org/a/produbljanje-razmirica-okno-crnogorskog-jezika/26560624.html> Montenegro.1. 9. 2014, 19:16.

⁹ Г. А. Черненко, Прогнозування мовного конфлікту як соціолінгвістичне завдання, Мовознавство, № 2, с. 47.

¹⁰ Ю. Д. Дешериев, Проблема функционального развития языков и задачи социолингвистики, Язык и общество, Наука, Москва, 1968, с. 59.

¹¹ Kao primjer N. B. Mečkovska navodi povijest rasprostranjenosti jezika svahili koji je početkom XX v. bio maternji samo za 2 mil. stanovnika istočne obale Centralne Afrike, a danas je broj govornika ovog jezika 35–50 mil. Slične procese možemo pratiti u Indoneziji i na Filipinskim ostrvima đe su jezici opšte upotrebe (državni i službeni) postali jezici etnosa koji nijesu imali najveći broj govornika – indonezijski i tagaloški: Н. Б. Мечковская, Социальная лингвистика, Аспект-пресс, Москва, 1996.

2. Udžbenik „Crnogorski jezik“ kao važno nastavno sredstvo i sredstvo za postizanje komunikacijskog liderstva u zemlji

Prelistavajući sva četiri udžbenika „Crnogorski jezik“ prije svega uočavamo dizajn i grafičko oblikovanje, tj. estetski utisak koji je neophodan za sve udžbenike namijenjene za školu i srednjoškolsku nastavu. Dizajn i ilustracije udžbenika „Crnogorski jezik“ su na veoma visokom estetskom nivou; nema primjedaba na boje, strukturalizaciju nastavnog materijala, tekstove, zadatke.

Emocionalna komponenta dizajna udžbenikā ogleda se u njihovom vizuelnom izgledu, intuitivnoj percepciji stranice i stilu dizajniranja. Pristup dizajnera, kako nam se čini, temelji se na emocijama, na utiscima učenika kada rade s udžbenicima individualno i kada međusobno komuniciraju, kada autori žele podstaći kod njih određeni odgovor, određenu reakciju.

Svima je poznato da emocije ostavljaju najdublji trag u trajnom pamćenju učenika, upravo one daju ošćaj da su druga strana interakcije u udžbeniku – autori i dizajneri – ljudi koji im pokušavaju prenijeti što vaŹnije i vrednije informacije na najrazumljiviji naćin. U ovom slućaju dizajniranja radi se o tri nivoa vizuelnog dizajna, vezanim za tri kognitivna nivoa: intuitivni nivo (visceral level), nivo ponašanja (behavioral level), reflektivni nivo (reflective level)¹². Pored oćiglednih elemenata na stranicama, koji se ućenicima mogu ćiniti emocionalno privlaćnijim i nezaboravnijim – bojama, oblicima predmeta i slikama osoba, ilustracijama – dodat je humor, prepoznatljivost.

U tekstu udžbenika, osim ilustracija, ima mnogo tablica, shema, posebnim bojama izdvojeni su tekstovi, dijalozi, ima posebnih znakova (slićica) za izdvajanje individualnih zadataka i zadataka za grupni rad i sl.

Ilustracije, tablice, sheme itd. uspješno dopunjuju smislenu kolićinu jezikoslovne graće i zadataka, što pridonosi spontanjoj, prijateljskoj atmosferi na ćasovima jezika i pridonosi lakšem pisanju domaćih zadataka poslije nastave.

A sada osvrt na sadržajnu stranu knjiga. Tekst udžbenika daje utisak temeljno strukturiranog i sistematizovanog rada. Nastavna graća je prezentovana logićno, konsekventno, stavljen je naglasak na aktuelizaciju opšte-kulturnih, opštepovijesnih, opštejezićkih ćinjenica, vaŹnih za crnogorsku i za svjetsku zajednicu. Navedene ćinjenice su temeljne i promišljene. One svjedoće o visokom naućnom i metodićkom nivou recenziranog rada. Uoćava se savjesnost obraćivanja graće, naćin njezinog navoćenja, razumljivost strukture. U udžbeniku su navedeni najvaŹniji aspekti jezika i govora kao predmeta lingvistike uopšteno, stilistike i jezićke kulture: jezićke jedinice, jezićki nivoi,

¹² Don Norman Emotional Design, 2004: <https://motamem.org/upload/Emotional-Design-Why-We-Love-or-Hate-Everyday-Things-Donald-Norman.pdf>

fonetska sredstva, glasovne promjene, grafeme, ortograme crnogorskog jezika, stilska sredstva leksikologije i frazeologije, tvorbeni sredstva, elementi praktične retorike itd.

Važna prednost udžbenika je velika količina pojmova naučnog karaktera u njihovom sadržaju, koji su neophodni savremenim mladim generacijama. Navedene činjenice i pojmovi su sistematizovani i provjereni. Ipak, njihova najveća prednost je povezivanje jezikoslovne nauke s crnogorskim regionalnim lingvokulturološkim pojmovima koji su odigrali odlučujuću ulogu u formiranju crnogorske nacionalne svijesti. Npr. izlaganje u poglavlju „Crnogorski jezik – nekad i sad“ vezano je za najvažnija postignuća crnogorske zajednice, kao što su najstarija državna štamparija, najstariji pisani spomenici s područja Crne Gore, a osim toga spominje se važno razdoblje za proučavanje istorije jezika – crnogorsko/zetska redakcija (udžbenik za 1. razred, str. 23–34).

U poglavlju „Jezik kroz vrijeme“ zajedno s važnim podacima o indoevropskim jezicima, slovenskim pismima, starim crnogorskim tekstovima i drugim istorijskim događajima, predočeni su razlozi savremene jezičke situacije u Crnoj Gori i normiranja savremenog crnogorskog standarda (udžbenik za 2. razred, str. 7–27). Od posebnog interesa u ovom poglavlju je dio 1.7., posvećen jeziku u XXI v. Uvršteni su tekstovi o internetu i mobilnoj komunikaciji, koji su postali gotovo najvažniji dio svakodnevice ne samo učenika, već i mlade generacije uopšte. U tom kontekstu autori i dalje obraćaju pažnju na jezikoslovnu građu: stvaranje novih riječi, igru znakovima interpunkcije itd. (str. 28). Spomenuti su SMS-romani, SMS-poezija, osobine jezika interneta i mobilne telefonije. Vrijednih komentara ima i u vezi s upotrebom jezičkih znakova, kao što su ukošena, podebljana, razmaknuta slova, njihove kombinacije, a ima i igara sa slovima i brojkama. Te odlike crnogorskog jezika autori upoređuju sa sličnim osobinama, u svijetu najviše korišćenog, engleskog jezika. Stvaranje povoljnih uslova za savremeni život uz korišćenje pametnog uređaja kod učenika stvara i razvija navike za naučno istraživanje i upoznavanje sa savremenim metodama naučnih spoznaja.

Posebnu pažnju zaslužuje poglavlje o jezičkoj kulturi. Autori ističu važnost specifičnosti službenih dokumenata za svakog mladog čovjeka koji mora biti pripremljen za uspješno funkcionisanje u savremenom društvu: od pisanja molbi, žalbi, do uspješne samoreklame. Vrijedi naglasiti i važnost instrukcija autora za neophodnu pripremu svakog dokumenta, kao što je CV i njegove vrste (hronološki i predispozicijski CV). Obrazac CV-ja prema evropskom formatu je naveden na str. 119–120 udžbenika za 2. razred gimnazije, pa se učenici mogu pozabaviti sastavljanjem stvarnog dokumenta i pripremiti se za učestvovanje na različitim takmičenjima (udžbenik za 2. godinu, str. 119–121).

Prvo poglavlje treće knjige udžbenika privuklo je našu pažnju zbog dviju važnih činjenica. Prva je vezana za vješt pristup u povezivanju štamparstva srednjeg vijeka (njime se mogu ponositi svi Crnogorci uopšte), s umijećem učenika u pisanju vlastitih rasprava, a druga – za razumljiv i zanimljiv pristup tehnici sastavljanja savremenog intervjua, prikaza, komentara. S lingvističkog gledišta zaslužuje pažnju uvođenje građe o transkripciji, transliteraciji, pravopisu vlastitih i stranih imena, takođe s osvrtom na prošlost.

Sastav zadataka i vježbi koje su ponudili autori, pruža učenicima mogućnost rješavanja tipičnih svakodnevnih i društvenih problema. Autori nude uslove u kojima se učenici mogu prilagoditi nizu društvenih uloga, učestvovati u tipičnim i netipičnim komunikativnim situacijama koje stimulišu analizu vlastitih i tuđih postupaka, formiranje umijeća biranja svog stava u odnosu na problem, polazeći od vlastite vrijednosne pozicije i ličnih sklonosti.

Pozitivnom stranom udžbenika smatra se didaktička svrsishodnost sastava zadataka koji su predložili autori, a koji je koncipiran u skladu s uzimanjem u obzir komunikacijskih principa, konsekventnosti, solidnosti usvajanja informacija za rješavanje zadataka, individualizacije i kompetencije.

Svako poglavlje ima zadatke koji su navedeni u rubrikama (pitanja, pismeni zadaci, grupni rad) za aktuelizaciju i usvajanje građe. Osim toga, korišćenje odgovarajućih znakova, na koje te rubrike signalizuju, omogućuje brzo snalaženje u udžbeniku.

Vrijednost udžbenika je i to, što u njemu postoje jednostavna objašnjenja za svu jezikoslovnu građu, koja je raspoređena poslije svake grupe pravila ili čak poslije samo jednog pravila. Odmah slijede i zadaci koji doprinose razumijevanju. Npr. u temi „Skraćenice“ i u okviru njezine pod teme „Skupovi riječi“ (udžbenik za 1. razred, str. 76), koja ističe važnost bilježenja različitih tipova skraćenica, građa se dva puta prekida primjedbama koje počinju ili završavaju objašnjenjima, uputstvima, kao što su: „vidi...“, „obрати pažnju...“. Zatim slijede dodatni primjeri koji zapravo vrše ulogu zadataka: „Evo još primjera, dopiši im značenje...“ (str. 76–77). Takav pristup smatra se vrlo efikasnim, ne samo za razumijevanje građe, već i za njezino brzo savladavanje. Učenici ne moraju više gubiti vrijeme da upamte određena pravila, već se odmah mogu koncentrisati na stvaralačke zadatke, kojih u udžbenicima ima dovoljno poslije svake teme.

Važan dio udžbenika čini „Pojmovnik“ koji predstavlja skup definicija jezikoslovnih pojmova, koji su navedeni na razumljiv način: npr. „standardizacija jezika – dogovor jezičkih stručnjaka oko izbora jezičke norme“ (udžbenik za 1. razred, str. 129).

Napominjemo da smo ipak primijetili neka narušavanja dosljednosti navođenja jezikoslovne građe. Npr. u poglavlju „Let kroz oblike“, tačka 2.5.

„Pravopis i interpunkcija: Tačka, zarez, tačka-zarez“ na str. 49 navedeno je pravilo: „I apozicije i atributi kao dodatna pojašnjenja odvajaju se zarezom“ (udžbenik za 2. razred, str. 49), a građa o atributu i apoziciji pojavljuje se tek u udžbeniku za treći razred na str. 113, 115 što, smatramo, nije posve logično. Dodajmo još i to da se na str. 116 ponovo spominje pravilo da „se apozicija kad je iza imenice odjava zarezom“ (udžbenik za 3. razred, str. 115).

Detaljna analiza četiri udžbenika „Crnogorski jezik“ omogućuje da zaključimo: sadržaj svih djelova efektno i uspješno usmjerava na formiranje predmetne kompetencije gimnazijalaca, naročito umijeća organizacije uzajamne povezanosti njihovih znanja, njihovog uređivanja, rješavanja problema i donošenja odluka, rješavanja nesuglasica i konflikata, samostalnog učenja, traženja informacija i njihovih samostalnih nalaženja, organizovanje uzajamne povezanosti između događaja u prošlosti i sadašnjosti, kritičkog odnosa prema nekim aspektima razvoja društva, kulture, aktivnog učestvovanja u raspravi, procjeni društvenih navika, stila života...

Ovim udžbenikom i drugim sličnim nastavnim sredstvima crnogorski jezik je dobio nove mogućnosti za održavanje, a vjerovatno i za formiranje (kod nekih mladih govornika) osećaja nacionalne svijesti mladog Crnogorca i Crnogorke, pa ga možemo smatrati veoma značajnim za postizanje komunikacijskog liderstva u zemlji i čestitati autorima Adnanu Čirgiću, Jeleni Šušanj, Andrijani Deletić-Milačić, dizajnerima i ilustratorima Ozrenu Miždali, Slađani Bajić-Bogdanović na stvaranju vrlo korisnog, inteligentno i snalažljivo napravljenog izdanja.

Bibliografija

Štampana izdanja

- Черненко, Г. А., Прогнозування мовного конфлікту як соціолінгвістичне завдання, Мовознавство, № 2, 2011, с. 47–56.
- Čirgić, Adnan & Šušanj, Jelena: *Crnogorski jezik za prvi razred gimnazije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2019.
- Čirgić, Adnan & Šušanj, Jelena: *Crnogorski jezik za drugi razred gimnazije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2019.
- Čirgić, Adnan & Šušanj, Jelena: *Crnogorski jezik za treći razred gimnazije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2019.
- Čirgić, Adnan & Deletić-Milačić, Andrijana: *Crnogorski jezik za četvrti razred gimnazije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2019.
- Дешериев, Ю. Д., Проблема функционального развития языков и задачи социолінгвистики, Язык и общество, Наука, Москва, 1968.

- Мечковская, Н. Б., *Социальная лингвистика*, Аспект-пресс, Москва, 1996.
- Мрдак, Н., Каћа Брковић увела „црногорски језик“, ДАН, 5. септ. 2000, str. 11.
- Šipka, Milan, Srpskohrvatsko govorno područje kao komunikacijski prostor, u: *Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa*, br. 26/27, JANU, Sarajevo, 1989, str. 281–295.

Elektronski izvori

- <https://motamem.org/upload/Emotional-Design-Why-We-Love-or-Hate-Everyday-Things-Donald-Norman.pdf>
- https://hr.wikipedia.org/wiki/Nacionalno_izja%C5%A1njavaње_na_popisima_u_Crnoj_Gori
- <http://www.skupstina.me/images/dokumenti/ustav-crne-gore.pdf> S.4
- <http://www.slobodnaevropa.org/a/produblјivanje-razmirica-oko-crnogorskog-jezika/26560624.html>
- <http://www.slobodnaevropa.org/a/produblјivanje-razmirica-oko-crnogorskog-jezika/26560624.html>

Ljudmila VASILJEVA

ABOUT THE TEXTBOOK „CRNOGORSKI JEZIK“ FOR THE FIRST, SECOND, THIRD AND FOURTH GRADE OF THE GYMNASIUM

„Crnogorski jezik za prvi, drugi, treći i četvrti razred gimnazije“ (Adnan Čirgić i Jelena Šušanj – first, second and third grade of high school; Adnan Čirgić and Andriјana Deletić-Milačić – fourth grade of high school), Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2019.

In this article, Montenegrin language textbooks for all four grades of high school are analyzed, whose authors are Adnan Čirgić and Jelena Šušanj for the first, second and third grade, and Adnan Čirgić and Andriјana Deletić-Milačić for the fourth grade. A detailed analysis of four textbooks „Crnogorski jezik“ allows us to conclude that the content of all four textbooks efficiently and successfully directs the formation of subject competence of high school students, and especially gives them the abilities to organize the interconnectedness of their knowledge. It also allows them to develop editing, problem solving and decision making skills, and abilities of resolving disa-

greements and conflicts, independent learning, searching for information and their independent finding, organizing the mutual connection between events in the past and present, critical attitude towards some aspects of society development, culture, active participation in discussion, assessment of social habits and lifestyle. With these textbooks and other similar teaching aids, the Montenegrin language has been given new opportunities to maintain, and probably to form (among some young speakers) a sense of national consciousness of young Montenegrins, so textbooks can be considered very important for achieving communication leadership in the country.

Keywords: *Montenegrin language, textbooks, Adnan Čirgić, Jelena Šušanj, Andrijana Deletić-Milačić*